

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

ΑΡΧΑΙΑ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΔΙΔΑΓΜΕΝΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση, αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα και καθόλου δεν είναι φανερό τι πρέπει να επιδιώκει η παιδεία, αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές) και σχετικά με αυτά που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (καταρχήν δεν έχουν όλοι την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν, ώστε δικαιολογημένα υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες ως προς την άσκησή της). Είναι φανερό ότι τα παιδιά πρέπει να διδάσκονται από τα χρήσιμα τα πιο απαραίτητα είναι επίσης φανερό, ότι δεν πρέπει να τα διδάσκονται όλα, δεδομένου ότι οι ασχολίες διακρίνονται σ' αυτές που ταιριάζουν και σ' αυτές που δεν ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους, και είναι φανερό ότι από τα χρήσιμα πράγματα τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν όσα δεν κάνουν ευτελή αυτόν που τα μαθαίνει. Πρέπει όμως να θεωρούμε ευτελή κάθε ασχολία και τέχνη ή μάθηση που κάνει άχρηστο το σώμα ή το μυαλό των ελεύθερων ανθρώπων για τα έργα και τις πράξεις της αρετής.

B. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΔΙΔΑΓΜΕΝΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

B.1. Σε ένα έργο πολιτικής θεωρίας ο Αριστοτέλης θεώρησε φυσικό και αυτονόητο να συζητήσει θέματα παιδείας και εκπαίδευσης, και μάλιστα πολύ συγκεκριμένα, όπως είναι ο στόχος της εκπαίδευσης, ο δημόσιος ή ιδιωτικός χαρακτήρας της, η διδακτέα ύλη, αναπτύσσοντας έτσι ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Πριν όμως εξετάσουμε αναλυτικά τις προτάσεις του, είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη το πλαίσιο μέσα στο οποίο τις τοποθετεί. Ήδη από τα «Ηθικά Νικομάχεια» υποστηρίζει ότι η πολιτεία πρέπει να φροντίζει, με τους νόμους της, για τη σωστή αγωγή των νέων. Γίνεται, δηλαδή, μια σύνδεση της παιδείας με την πόλη-κράτος και το πολίτευμα, πράγμα που μας οδηγεί στην άποψη του Αριστοτέλη για το χαρακτήρα της παιδείας: πρέπει να είναι δημόσιος και κοινός για όλους τους πολίτες: «ταύτην τὴν παιδείαν κοινὴν ποιητέον». Το συμπέρασμα είναι εύλογο, καθώς οι πολίτες, ιδιαίτερα στις δημοκρατίες, είναι συνδιαμορφωτές της

πολιτικής, της ίδιας της πόλης-κράτους. Γι' αυτό, αξίζει να θυμηθούμε τι έχει γράψει ο Αριστοτέλης αμέσως πριν από το παραπάνω αρχαίο κείμενο (σχόλιο βιβλίου σελ. 208): «Κανείς, νομίζω, δεν έχει αμφιβολία ότι είναι υποχρέωση του νομοθέτη να ασχοληθεί σοβαρά με το θέμα της παιδείας των νέων· είναι κάτι που αν παραμεληθεί στις πόλεις βλάπτει πριν από όλα το ίδιο το πολίτευμά τους, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους. ... Έπειτα, η κάθε τέχνη προϋποθέτει κάποια προπαιδεία και άσκηση, αν είναι να φτάσει κάποτε κανείς να κάνει τις εργασίες αυτής της τέχνης, το ίδιο όμως ισχύει και για τις πράξεις της αρετής. Καθώς, εξάλλου, οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο ένα σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και η ίδια για όλους, και η φροντίδα για αυτήν πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και όχι να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως γίνεται σήμερα, που ο κάθε γονιός φροντίζει ιδιωτικά τα παιδιά του, διδάσκοντάς τους τους κλάδους της γνώσης που ο ίδιος θεωρεί ενδεδειγμένους. Για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Και, φυσικά, κανείς πολίτης δεν πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στον εαυτό του, αλλά, αντιθέτως, ότι όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη· ο καθένας δεν είναι παρά ένα μέρος της πόλης και η φροντίδα για το κάθε ξεχωριστό μέρος πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με τη φροντίδα για το σύνολο».

B.2. Στο συγκεκριμένο χωρίο ο Αριστοτέλης εκφράζει έναν διπλό προβληματισμό τόσο σε σχέση με το ποιο θα έπρεπε να είναι το περιεχόμενο και οι στόχοι της παιδείας της εποχής του όσο και αναφορικά με την προσέγγιση και ερμηνεία της έννοιας της αρετής και της σχέσης της με τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τον πρώτο προβληματισμό, ο φιλόσοφος αναγνωρίζει τρεις διαφορετικούς διδακτικούς στόχους, τους οποίους θα μπορούσε να εξυπηρετεί η παιδεία: α) *τά χρήσιμα προς τόν βίον*, δηλαδή οποιαδήποτε γνώση είναι απαραίτητη για τη διεκπεραίωση των καθημερινών πρακτικών αναγκών του ανθρώπου. Εδώ προβάλλεται μία ελαφρώς ωφελμιστική διάσταση της εκπαίδευσης, καθώς βάσει αυτής της πρότασης ο νέος θα πρέπει να διδάσκεται μόνο τα απολύτως απαραίτητα, ώστε να καταστεί ικανός να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της καθημερινότητας. Ως τέτοια αντικείμενα αναγνωρίζει ο Αριστοτέλης την ανάγνωση και γραφή, τη μουσική, καθώς και μερικές φορές το σχέδιο και τη ζωγραφική. β) *τά τείνοντα προς ἀρετήν*: στο σημείο αυτό τονίζεται η σημασία της κατάκτησης της αρετής από τους εκπαιδευόμενους. Το περιεχόμενο της παιδείας προς αυτή την κατεύθυνση έχει κυρίως ηθικοπλαστικό περιεχόμενο, καθώς όλο το βάρος πέφτει στη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα και ενάρετων προσωπικοτήτων. Η γυμναστική και η μουσική αποτελούν παραδείγματα τέτοιων μαθημάτων. γ) *τά περιττά*,

δηλαδή η παροχή γνώσεων που υπερβαίνουν τις καθημερινές πρακτικές ανάγκες και δεν σχετίζονται με την ηθική διάπλαση του ατόμου, παρά μόνο προάγουν το πνεύμα, ικανοποιούν δηλαδή την έμφυτη τάση του ανθρώπου για περισσότερη γνώση και εξοικείωση με διάφορα γνωστικά και επιστημονικά πεδία. Κάνοντας μίαν αποτίμηση θα λέγαμε ότι ο καθένας από τους τρεις παραπάνω στόχους έχει την αξία και τη χρησιμότητά του, και λαμβάνοντας υπόψη και τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ένας συνδυασμός των τριών προσδίδει το κατάλληλο περιεχόμενο στην εκπαίδευση.

Στη συνέχεια ο Αριστοτέλης αναφέρεται στην έννοια της αρετής και πώς αυτή είναι δυνατό να κατακτηθεί από το άτομο. Και σ' αυτό το ζήτημα ο φιλόσοφος εκφράζει έντονη την ανησυχία και τον προβληματισμό του. Αναρωτιέται πώς είναι δυνατό να μεταδοθεί στους νέους σωστά η αρετή, όταν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί και κοινωνικοί φορείς δεν έχουν καταλήξει οριστικά στο ποιο ακριβώς είναι το περιεχόμενο της έννοιας («οὐθέν ἐστὶ ὁμολογουμένον») και ο καθένας της δίνει και από μία διαφορετική διάσταση («οὐ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν πάντες τιμῶσιν»). Από τη στιγμή λοιπόν που δεν υπάρχει μία κοινή γραμμή σχετικά με το περιεχόμενο της αρετής, φυσικό είναι να διαφέρουν και οι τρόποι προσέγγισης και διδασκαλίας της («εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς») και τελικά να επέρχεται σύγχυση στα εκπαιδευτικά θέματα. Την ίδια σκέψη εξάλλου είχε εκφράσει και ο Πλάτωνας, ο οποίος είχε πει: «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλεύσουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα»;

- B. 3.** Ο Αριστοτέλης, έχοντας ως άξονα αναφοράς την ορθή δημοκρατία και στοιχείο σύγκρισης τον βαθμό απόκλισής τους από αυτήν, παρουσιάζει τέσσερα είδη δημοκρατίας, στα οποία το δικαίωμα συμμετοχής του πολίτη στα δημόσια αξιώματα περιορίζεται. Το τελευταίο είδος δημοκρατίας, όπως αυτό περιγράφεται στο μεταφρασμένο απόσπασμα, είναι αυτή στην οποία βασικά χαρακτηριστικά της είναι η ελευθερία και η ισότητα, όπως και στα προηγούμενη είδη, ανώτατη όμως αρχή είναι ο λαός και όχι ο νόμος. Θεμέλιο αυτής της δημοκρατίας δεν είναι, όπως θα έπρεπε, ο νόμος αλλά τα λαϊκά ψηφίσματα, οι αποφάσεις δηλαδή της εκκλησίας του δήμου. Σε αντίθεση με τον νόμο, που είχε καθολική και μόνιμη ισχύ, το ψήφισμα είχε χαρακτήρα περιστασιακό και, επομένως, διατηρούσε την ισχύ του μόνο ως τη στιγμή που ένα άλλο ψήφισμα, αποτέλεσμα νέων περιστάσεων, ερχόταν να το αντικαταστήσει. Συχνά τα ψηφίσματα ήταν αντίθετα με τους νόμους της πόλης και η εκκλησία του δήμου, λειτουργώντας ως απόλυτος μονάρχης, δεν δίσταζε να παίρνει αποφάσεις, σαν αυτή να βρίσκεται πάνω από τον νόμο της πολιτείας. Σ' αυτή την περίπτωση βρίσκουν εύκολα έδαφος να κάνουν την εμφάνισή

τους οι δημαγωγοί (για πρώτη φορά εμφανίστηκαν στην αθηναϊκή πολιτική σκηνή μετά τον θάνατο του Περικλή, το 429 π.Χ.), οι οποίοι, έχοντας το χάρισμα του λόγου και δίχως να κατέχουν επίσημες θέσεις στην πολιτεία και, άρα, δίχως συγκεκριμένες υποχρεώσεις, ασκούσαν μεγάλη επιρροή στον λαό, προτείνοντας ευχαρίστες στον πολύ κόσμο πολιτικές δίχως να έχουν την ευθύνη της υλοποίησής τους. Συχνά ο λαός παρασυρόταν από τους δημαγωγούς και έπαινε αποφάσεις ολέθριες για την πόλη. Δεν είναι τυχαίο ότι η λέξη δημαγωγός (που αρχικά σήμαινε τον οδηγητή, τον ηγέτη του λαού – από το δήμος + άγω) γρήγορα (και ασφαλώς στην εποχή του Αριστοτέλη) πήρε αρνητικό περιεχόμενο, επειδή οι δημαγωγοί κατάντησαν απλώς να παρασέρνουν τον λαό. Ο Αριστοτέλης λέει άλλου στα Πολιτικά ότι ο δημαγωγός είναι του δήμου κόλαξ και κάνει λόγο για την ~~ασέλγειαν~~ των δημαγωγών. Αυτό το είδος δημοκρατίας είναι το χειρότερο από όλα, γιατί του λείπουν η σταθερότητα και η ασφάλεια, ευδοκμούν ο ηθικός εκφυλισμός και η πολιτική παρακμή, αφού οι άριστοι πολίτες παραμερίζονται και οι νόμοι δεν γίνονται σεβαστοί. Οι άνθρωποι εύκολα ~~αδικούνται~~ και επικρατεί ανισότητα.

Στο πρωτότυπο κείμενο ο Σταγειρίτης φιλόσοφος καταθέτει την άποψή του για την παιδεία, η οποία πρέπει να ακολουθεί μια μέση οδό ως προς το περιεχόμενο των σπουδών και να προάγει τη γνώση χωρίς να απομακρύνεται από τον ηθικοπλαστικό προσανατολισμό της. Βασικός της στόχος είναι να οδηγήσει τους νέους στην αρετή, για να μπορούν αυτοί να κατακτήσουν την ευδαιμονία. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι μια τέτοια παιδεία δημιουργεί ~~εναρέτους~~ πολίτες με ηθική και πνευματική ~~καλλιέργεια~~, με ενεργό συμμετοχή στα κοινά, οι οποίοι σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα θα αξιοποιούσαν το δικαίωμα ψήφου στην εκκλησία του δήμου, λαμβάνοντας κάθε φορά τις σωστές αποφάσεις με γνώμονα το κοινό καλό. Σε μια τέτοια πόλη, που προσφέρει την ~~παραπάνω~~ παιδεία στους πολίτες της, οι δημαγωγοί δεν μπορούν να κάνουν την εμφάνισή τους και, ακόμη και αν το επιχειρούσαν, ο λαός δεν θα επηρεάζονταν από αυτούς και η φαύλη μορφή δημοκρατίας που περιγράφηκε ~~παραπάνω~~ δεν θα μπορούσε να επικρατήσει.

(Οι απαντήσεις στις παρατηρήσεις **B. 1.**, **B. 2.**, **B. 3.** είναι ενδεικτικές και αποτελούν πλαίσια απαντήσεων.)

B. 4. «Επειδή διαβάζοντας τις ενότητες αυτές ..... βρίσκεται έξω από την πόλιν», σελ. 178-179 σχολικού βιβλίου.

- Β. 5. α)**
- μέθεξι → μετέχειν, μετέχοντα
  - επίσκοπος → σκέψις
  - ουσία → ἔσται, ἐστίν, εἶναι
  - δέηση → δεῖ, δεῖν
  - οισοφάγος → διαφέρονται
- β)**
- νομοθετητέον (νόμος + τίθημι) → θέση
  - ὑπολαμβάνουσι (ὑπό + λαμβάνω) → λήψη
  - ὁμολογούμενον (ὁμοῦ + λέγω) → λέξη
  - διηρημένων (διά + αἰροῦμαι) → αιρετός
  - ἀπεργάζονται (ἀπό + ἐργάζομαι < ἔργον) → εργαλείο

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ

ΤΡΙΚΛΑΝΔΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ

1. α) δύναμιν.
β) μηδένων.
γ) ἐαυτῶν (αὐτῶν) ἢ σφῶν αὐτῶν.
δ) πᾶσι.
ε) ἀμαρτοῦσι.
2. α) ἄπιθι.
β) ἔφασαν.
γ) πίθησθε.
δ) συνοίσοντα.
ε) ἐπιχειροῖεν.
3. α) ὦν: γενική διαιρετική στο κεφάλαια, από το τούτων ἅ με ἔλξη της αναφορικής αντωνυμίας και παράλειψη της δεικτικής.
β) ἀμύνεσθαι: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο του απρόσωπου δειν.
γ) τῇ αὐτῇ: επιθετικός προσδιορισμός στο δυνάμει.
δ) λόγον: αντικείμενο του απαρεμφάτου ἄρχειν.
ε) τῶν προγόνων: γενική της αξίας στο ἄξια (μπορεί να γίνουν δεκτές και οι απαντήσεις: γεν. αντικειμενική ἢ συναπτόμενη στο ἄξια).
στ) ταῦτα: σύστοιχο αντικείμενο στο ποιῆτε (ταύτας τὰς πράξεις).
4. Ο υποθετικός λόγος δηλώνει το προσδοκώμενο απλή σκέψη του λέγοντος: εἰ ταῦτα ποιῆτε, ἂν πράξαίτε (ἢ πράξετε).
5. Μετάφραση:

Και για να μη σας ενοχλώ μακρογορώντας, Αθηναίοι πολίτες, θα σας πω τα πιο σπουδαία απ' αυτά που σας συμβουλεύω και θα κατέβω από το βήμα. Σας συμβουλεύω να προετοιμάζεστε στρατιωτικά ενάντια στους τωρινούς εχθρούς μας, και υποστηρίζω πως πρέπει με την ίδια αυτή στρατιωτική δύναμη να αποκρούετε και τον πέρση βασιλιά και τους πάντες, αν επιχειρούν να σας αδικήσουν· και να μην κάνετε πρώτοι την αρχή κανενός άδικου μήτε λόγου μήτε έργου, αλλά να σκέφτεστε πώς τα έργα μας θα είναι αντάξια των προγόνων, όχι οι λόγοι από το βήμα. Και αν κάνετε αυτά, θα ενεργήσετε όπως συμφέρει και σε σας τους ίδιους αλλά και σ' αυτούς που προσπαθούν να σας πείσουν για τα αντίθετα· διότι δεν θα οργισθείτε μ' αυτούς αργότερα, για τυχόν εσφαλμένη απόφασή σας τώρα. -